

Barbara Roszkowska-Mądra

Uniwersytet w Białymstoku

**PROCESY GLOBALIZACJI A ROZWÓJ OBSZARÓW
O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA (ONW)**

*GLOBALIZATION PROCESSES AND DEVELOPMENT
OF LESS-FAVoured AREAS (LFAS)*

Słowa kluczowe: globalizacja, obszary ONW, globalizacja w rolnictwie

Key words: globalization, less favoured areas (LFAs), agricultural globalization

Synopsis. Przedstawiono wpływ procesów globalizacji na możliwości gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Wskazano także rozwiązania łagodzące skutki niekorzystnych zjawisk globalizacji.

Wstęp

Jest prawdopodobne, że niekorzystne zjawiska gospodarcze występujące na obszarach o trudnych warunkach do gospodarowania w rolnictwie, mogą w przyszłości, w okolicznościach postępujących procesów globalizacji, uwidaczniać się ze zdwojoną siłą i w większym jeszcze zakresie niż obecnie. Ze względu na znaczącą intensywność i wielozakresowość zachodzących zjawisk i procesów związanych z globalizacją, możliwości oddziaływania na nie są niewielkie. Jednakże, sam proces globalizacji, jak twierdzą niektórzy autorzy [Sobiecki 2007, Kołodko 2008], raczej omija rolnictwo lub też ma ono ograniczony udział, stosownie do swojej roli w gospodarce, w głównym nurcie globalizacji [Adamowicz 2008]. Nie oznacza to jednak, że rolnictwo, które jest główną funkcją obszarów wiejskich, nie odczuwa jego skutków. W sytuacji braku możliwości przeciwstawiania się, czy też dokonywania zmian, w toczących się procesach globalizacji, można jedynie poszukiwać rozwiązań mających na celu zmniejszenie i złagodzenie jego negatywnych skutków. Celem opracowania jest przedstawienie wpływu procesów globalizacji na warunki gospodarowania na obszarach ONW oraz zaproponowanie rozwiązań, łagodzących i zapobiegających pogłębianiu się negatywnych skutków globalizacji.

Definiowanie i istota globalizacji

Globalizacja jest nowym terminem, dla procesów zachodzących w gospodarce światowej od stuleci. Termin ten pojawił się i zaczął być powszechnie stosowany, dopiero w połowie dwudziestego wieku [Piwowarczyk 2004]. Definiowanie i rozumienie oraz podejście do zjawiska globalizacji jest zróżnicowane ze względu na rozległość i złożoność tego procesu. Jedno z takich podejść traktuje globalizację jako postępujący proces scalania gospodarek narodowych ponad granicami państw, dzięki rozszerzaniu wzajemnych powiązań (handlowych, inwestycyjnych, produkcyjnych, kooperacyjnych), skutkiem czego powstaje ogólnoświatowy system ekonomiczny, o dużej współzależności i znaczących konsekwencjach działań podejmowanych lub toczących się nawet w odległych krajach [Zaorska 2000].

Jest więc to proces stopniowego kurczenia się czasoprzestrzeni, w której na skutek dynamicznego rozwoju wymiany towarów, usług, kapitału i technologii, rynki i produkcja stają się coraz bardziej współzależne. Według Sobieckiego proces globalizacji oznacza „*wzrost swobody przepływu kapitału, towarów, czynników produkcji między krajami, prowadząc w konsekwencji do zaniku granic gospodarczych i skokowego wzrostu mobilności czynników produkcji*” [Sobiecki 2007]. Istotą globalizacji zdaniem Adamowicza jest „*spontaniczna, chociaż selektywna liberalizacja rynków w skali światowej, rozwój powiązań integracyjnych oraz umacnianie się współzależności*” [Adamowicz 2008].

Specyfika współczesnej globalizacji polega na znaczącym przyspieszeniu tempa umiędzynarodowienia procesów gospodarowania, poszerzeniu jej zasięgu geograficznego i przedmiotowego, skutków oraz mechanizmów działania. Jest to proces, który kształtowany jest przez wiele czynników, do których zalicza się [Zaorska 2000]:

- postęp naukowo-techniczny (nowe technologie produkcji, innowacje produktowe, nowoczesne i efektywne metody organizacji zarządzania i marketingu),
- zmiany w konkurencji międzynarodowej (dywersyfikacja podaży, zmiany charakteru popytu, oligopolizacja rynków, wzrost znaczenia czynnika jakości, umiejętności dostosowywania się do zmieniającego się otoczenia firmy, zmienność trendów rynkowych),
- liberalizacja przepływów międzynarodowych, w tym kapitałów, technologii, towarów, siły roboczej.

Zmiany w obrębie wymienionych wyżej trzech grup czynników, odgrywają kluczowe znaczenie w procesach gospodarowania w rolnictwie. Obszary ONW, które posiadają niekorzystne warunki naturalne i społeczno-ekonomiczne do prowadzenia produkcji rolniczej w większym stopniu od pozostałych obszarów są narażone na negatywne skutki postępującej globalizacji, a jednak pomimo tego, są często politycznie marginalizowane i dlatego w niewielkim stopniu korzystały z dokonywanego postępu technologicznego w rolnictwie [Dax 2005]. Szansą na przeciwdziałanie negatywnym skutkom globalizacji na tych terenach jest integracja międzykrajowa, której przykładem jest Unia Europejska, wspierająca i chroniąca przez WPR obszary ONW już od lat siedemdziesiątych minionego wieku.

Wpływ procesów globalizacji na warunki rozwoju obszarów ONW

Istnienie terenów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie, spowodowane jest różnicami w efektywności gospodarowania pomiędzy obszarami ONW i poza nimi. Różnice te wynikają z niekorzystnych uwarunkowań naturalnych oraz historycznych, utrudnionego dostępu i peryferyjnego ich położenia względem rynków zbytu i zaopatrzenia. Konsekwencjami niekorzystnych zjawisk gospodarczych na tych terenach są narastające problemy o charakterze społecznym (recesja gospodarcza, zubożenie ludności, wykluczenie społeczne, depopulacja), a także w razie zaniechania gospodarowania lub zbyt intensywnego, nieracjonalnego gospodarowania w rolnictwie, zanieczyszczenie środowiska naturalnego, degradacja gleb (zagrożenia erozją, wzrost zachwaszczenia i zakwaszenia gleb itp.) oraz znaczące zubożenie bioróżnorodności [Roszkowska-Mądra 2008].

Obszary ONW bardziej od pozostałych, narażone są na trudności we współzawodnictwie na rynkach krajowych i międzynarodowych. Ze względu na swoją specyfikę, nie zawsze mogą w tym samym stopniu co pozostałe obszary, korzystać z instrumentów polityki prorozwojowej. Posiadają one bowiem, gorszy dostęp do rynków, ponoszą wyższe koszty transportu (duże odległości do rynków zbytu) i wytwarzają małe ilości towarów, co utrudnia rolnikom skorzystanie z tzw. „dobrych cen”. Rolnictwo na obszarach ONW, charakteryzuje ograniczoność pozytywnych efektów procesów globalizacji i niezwykła podatność na ich negatywne skutki. W związku z tym, objęte są one szczególną troską ze strony Unii Europejskiej, władz rządowych i samorządowych różnych szczebli, organizacji pozarządowych oraz społeczności zamieszkujących te tereny. Polityka interwencyjna kierowana na te obszary, ma na celu:

- zachowanie trwałości wykorzystania użytków rolnych i zachowanie społeczności wiejskiej przez rozwój środowiska wiejskiego,
- sprzyjanie osadnictwu i systemom wykorzystania ziemi w trudnych warunkach przyrodniczych,
- wynagrodzenie za produkowanie dóbr publicznych przez gospodarstwa rolne na obszarach ONW.

Polityka ta jest realizowana przez wiele różnych działań (polityk), które można podzielić na trzy szerokie kategorie, a mianowicie [Kuyenhoven 2004]:

- politykę cen i handlu (reformy polityki rynkowej, kanały i struktura handlu, usługi środowiskowe),
- usługi publiczne i inwestycje (inwestycje publiczne, badania rolnicze, współdziałanie polityczne i dywersyfikacja),
- instytucje i decyzje rządowe.

Obszary ONW, ze względu na ich specyfikę i silne zróżnicowanie, wymagają dostosowywania instrumentów prorozwojowych do lokalnych rzeczywistości. Stosowanie instrumentów cenowych na obszarach ONW powinno być powiązane z innymi dodatkowymi instrumentami politycznymi i

wtedy może to przynieść pożądane efekty i rozwiązania fundamentalnych problemów na nich występujących. Podobnie sytuacja wygląda z liberalizacją handlu, która teoretycznie może przyczynić się do poprawy efektywności wykorzystania zasobów, transferu technologii, poprawy decyzji rządowych na obszarach ONW. Jednakże, ze względu na nieodpowiednią infrastrukturę i instytucje występujące na tych obszarach, pozytywne efekty handlu często są ograniczane lub nawet niwelowane. Wspomaganie rozwoju przez handel może skutkować niestabilnością rozwoju gospodarczego obszarów ONW, przez zetknięcie się z cenami zewnętrznymi. Małe wielkości oraz jednostronna, niezróżnicowana struktura eksportu oferowana przez obszary ONW, czyni je szczególnie wrażliwymi na wahania cen na rynkach światowych oraz niestabilność płynności wymiany. Ponadto, brak skłonności handlu do uznawania wartości usług środowiskowych, dostarczanych przez zasoby naturalne, bywa często przyczyną ich nadmiernej eksploatacji, co w konsekwencji prowadzi do degradacji zasobów naturalnych.

Podobne skutki dla środowiska naturalnego mogą mieć korzystne ceny i lepsze perspektywy eksportowe produktów rolnych na obszarach ONW. Reformy polityczne dotyczące liberalizacji rynków rolniczych, likwidujące dotacje i zrównujące ceny krajowe z zagranicznymi, mogą być korzystne i poprawić poziom zrównoważonego gospodarowania wśród wielu rolników [Anderson 1998], ale zwykle nie dotyczy to rolników gospodarujących w trudnych warunkach, ze względu na ponoszenie przez nich, z tytułu istniejących utrudnień, wyższych kosztów związanych z produkcją. Zniesienie chociażby dotacji na nawozy mineralne, które na obszarach o intensywnym rolnictwie, może skłaniać rolników do bardziej racjonalnego zużycia nawozów mineralnych, na obszarach ONW prowadzi zwykle do minimalnego lub sporadycznego ich stosowania, co w konsekwencji powoduje zubożenie gleb i tworzy zagrożenia dla przyszłych plonów.

Inwestycje publiczne realizowane na obszarach ONW mogą stanowić dla nich potencjał do bycia konkurencyjnym. Szczególne znaczenie przypisywane jest inwestycjom w infrastrukturę techniczną (drogi, elektryfikacja), które są konieczne dla wzmocnienia ich socjoekonomicznej integracji z gospodarką międzynarodową oraz krajową. Ważną funkcję pełnią również inwestycje w infrastrukturę społeczną, przyczyniając się do poprawy produktywności siły roboczej i warunków życia na obszarach ONW. Realizacja wymienionych inwestycji sprawia, że tereny te stają się atrakcyjniejsze dla inwestorów z zewnątrz, jak również możliwa staje się na nich dywersyfikacja źródeł dochodów przez rolnicze gospodarstwa domowe, co jest szczególnie ważne. Zdaniem Kuyenhovena [2004], inwestycje publiczne na obszarach ONW mogą stanowić dla nich potencjał bycia konkurencyjnym, jeżeli tylko wzrost gospodarczy w rolnictwie na tych obszarach nie jest większy, niż przy porównywanych inwestycjach na obszarach wysoko produktywnych]. Obserwowana często, nieefektywność funkcjonowania rynków rolnych na ONW, wynika zwykle z ich słabości lub z braku i nieodpowiednich zasad regulacji tych rynków. Konsekwencjami tego zjawiska jest brak informacji o cenach i zbyt rygorystyczne standardy jakościowe, nieodpowiednie zarządzanie, zbyt rygorystyczne i niestabilne zasady kredytowe, centralizacja zasad przyznawania dotacji. W związku z tym wymaga to dostarczenia na te tereny wielu uzupełniających dóbr publicznych.

Zdaniem Arona [2000] brak odpowiedniego środowiska instytucjonalnego lub koncepcji rozwoju obszarów ONW często bywa najważniejszą przyczyną zapóźnienia obszarów ONW. Nieodpowiednie środowisko instytucjonalne bardzo często prowadzi do braku ustaleń instytucjonalnych. Na obszarach tych zwykle:

- prawa własności nie są prawidłowo zdefiniowane,
- nie istnieją efektywne rynki środków produkcji i rynki zbytu, występuje duże rozwarście nożyc cen,
- zawieranie transakcji jest nierozwinięte, ponieważ procedury prawne nie są jasne.

Teżę o podstawowym znaczeniu dla rozwoju sprawnego systemu instytucjonalnego potwierdza Piasecki [2005], który uważa, że w tworzeniu sprawnego systemu instytucjonalnego niezbędne jest silne państwo w aspekcie tworzenia i dbania o efektywność instytucji. Według niego kluczem do rozwoju słabych gospodarek jest tworzenie odpowiednich i sprawnie działających instytucji.

W polityce dotyczącej wsparcia na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów ONW wyłaniają się trzy główne priorytety:

- potrzeba reform polityki dla efektywnego działania rynku i usług wsparcia w połączeniu z lepszym dostępem do rynków,
- obszary ONW wymagają takiego gospodarowania, które jednocześnie poprawi produktywność siły roboczej i stan zasobów naturalnych,

- reorientacja inwestowania na obszarach ONW, może stworzyć trwały postęp efektywności gospodarowania i będzie warunkiem lepszego dostępu do rynków i ich rozwoju.

Sposoby łagodzenia negatywnych skutków globalizacji

Możliwości demarginalizacji obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania należy upatrywać w poprawie szeroko rozumianych warunków życia i wyrównywaniu szans uczestnictwa społecznego ich mieszkańców. Akceleratorem tego procesu z pewnością może być odpowiednia polityka międzynarodowa i na poziomie państw narodowych, efektywne wykorzystanie posiadanych zasobów, a także uruchamianie lokalnej aktywności i przedsiębiorczości instytucjonalnej, organizacyjnej i społecznej. Obszary ONW są przykładem terenów wiejskich o słabej dywersyfikacji działań gospodarczych, które charakteryzuje wyraźny niedostatek działalności gospodarczej w ramach funkcji pozarolniczych [Hodge i Monk 2004]. Zatem, realizacja idei wielofunkcyjności obszarów wiejskich, która polega przede wszystkim na dywersyfikacji działalności społeczno-ekonomicznej wsi, realizowanej przez różnych aktorów w celu wzbogacenia źródeł i zwiększenia dochodów poza gospodarstwami rolniczymi na obszarach wiejskich odbywać się może przez rozwój alternatywnych gałęzi produkcji i usług. Dokonywane to powinno być przy wykorzystaniu lokalnego potencjału rozwojowego i inicjatyw lokalnych, a także przez rozbudowę infrastruktury technicznej i społecznej, która ma zasadnicze znaczenie dla poprawy warunków życia lokalnych społeczności i dla lepszego powiązania tych obszarów z rynkami zbytu [Adamowicz 2004, Hodge, Monk 2004, Wilkin 2008].

Jednakże, wspieranie rozwoju obszarów ONW wymaga wprowadzania odmiennych, uzależnionych od specyfiki danego obszaru, strategii i pewnych innowacji instytucjonalnych, które pozwolą uzyskać im przewagę na rynku i bycie konkurencyjnym. Ze względu na duże ich zróżnicowanie, podejście to powinno polegać na wykorzystaniu lokalnych (endogenicznych) czynników rozwoju i być realizowane przez rozwój lokalny, sterowany i modyfikowany przez struktury samorządowe lub inne struktury organizacyjne, reprezentujące społeczności lokalne. Zatem, stosownie do tego, jak różnorodne są obszary ONW, tak również powinny być określane i wdrażane, adekwatnie różnorodne kierunki ich rozwoju oraz skuteczne instrumenty interwencjonizmu i doradztwo (ang. *demand-led rural development policies*), wspomagające strategicznie realizację tych kierunków rozwoju [Hodge, Monk 2004, Kuyenhoven 2004]. Niedocenianie różnorodności obszarów ONW może pogłębiać procesy marginalizacji rolnictwa i obszarów wiejskich oraz uruchamiać tam niebezpieczną spiralę biedy i degradacji zasobów naturalnych oraz wyludnienia.

Podsumowanie

Procesy globalizacji pozostawiają swoje piętno na sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, które w Unii Europejskiej zajmują 56,5% powierzchni użytków rolnych. Pozostawienie tych obszarów „samym sobie” spowodować może wiele negatywnych zjawisk, trudnych do odwrócenia w przyszłości. W związku z tym, zarówno na poziomie organizacji międzynarodowych (np. Unia Europejska), jak i państw narodowych, powinno być do nich kierowane różnorodne wsparcie organizacyjne i finansowe. Jednakże, wsparcie to ze względu na specyfikę tych obszarów i duże ich zróżnicowanie wewnątrzregionalne (lokalne), powinno być kierowane elastycznie, odpowiednio do istniejących, obiektywnych trudności występujących na tych obszarach.

Literatura

- Adamowicz M.** 2004: Zintegrowany i zrównoważony rozwój wsi i rolnictwa a wspólna polityka rolna. Problemy rolnictwa światowego, tom XI, Wyd. SGGW Warszawa, 239-257.
- Adamowicz M.** 2008: Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t. 94, z. 2, 49-64.
- Anderson K.** 1998: Agricultural trade reforms, research initiatives, and the environment. [In:] Lutz E., Binswange H., Hazell P., McCalla A. (Eds.). *Agriculture and the Environment: Perspectives on Sustainable Rural Development*. World Bank, Washington, DC.
- Aron J.** 2000: Growth and institutions: a review of the evidence. *World Bank Research Observer*, 15 (1), 99-135.
- Dax T.** 2005: The Redefinition of Europe's Less Favoured Areas, paper at the 3rd Annual Conference on Rural Development in Europe and Funding European Rural Development in 2007-2013. 15-16 November, London, 15pp.

- Hodge I., Monk S.** 2004: The economic diversity of rural England: ncertain fallacies and ncertain evidence. *Journal of Rural Studies*, 20, 263-272.
- Kołodko G.W.** 2008: Wędrujący świat. Wyd. Prószyński i Spółka. Warszawa, 94-99.
- Kuyvenhoven A.** 2004: Creating an enabling environment: policy conditions for less-favored areas. *Food Policy*, 29, 407-429.
- Piasecki R.** 2005: Znaczenie rozwiązań instytucjonalnych dla rozwoju gospodarczego krajów słabiej i średnio rozwiniętych. [W:] Nowa ekonomia instytucjonalna, Rudolf S. (red.). Wyd. WSEiSA w Kielcach, 59-63.
- Piowarczyk J.** 2004: Rozważania o przejawach, rodzajach i konsekwencjach procesu globalizacji. *Prace Naukowe KPAiM SGGW*, nr 33. Wyd. SGGW Warszawa, 155-166.
- Roszkowska-Mądra B.** 2008: Urzeczywistnianie koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). *Wiś i Rolnictwo*, nr 3, 104-115.
- Sobiecki R.** 2007: Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa. Wyd. SGH, 84-114.
- Wilkin J.** 2008: Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich. [W:] Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020, Kłodziński M. (red.). IRWiR PAN, 9-20.
- Zaorska A.** 2000: Integracja Europejska w kontekście globalizacji. *Zeszyty Naukowe KGS SGH Warszawa*, nr 9, 14-21.

Summary

In the paper the influence of globalization processes on economy occurred in less-favoured areas (LFAs) is described. Also, solutions for elevating negative effects of globalization is discussed.

Adres do korespondencji:

dr Barbara Roszkowska-Mądra
Uniwersytet w Białymstoku,
Zakład Przedsiębiorczości
ul. Warszawska 63
15-062 Białystok
e-mail: broszkowska@poczta.onet.pl